

„AZ ELFELEDETTEK EMLÉKÉRE...”

Az itt következő megemlékezés* írója, Lu Hszün (1881—1936) a huszadik századi kínai irodalom világirodalmi rangú alakja, de ha a fordító a magyar nyelvterület olvasóinak ajánlja művét, ezt nemcsak e rang miatt kell megtennie, hanem azért is, mert Lu Hszün alapos ismerője és terjesztője volt a kelet-európai kis népek irodalmának. Számtalanszor hangoztatta, hogy az imperiaalista gyarmatosító törekvések és a hazai Kuomintang-rezsim korrupciója alatt nyögő kínai nép biztatást és példaképeket találhat a lengyel, cseh, magyar, román és délszláv irodalmak alkotásaiban; fogalmazása pedig a magyar József Attila és a román dr. Petru Groza fogalmazásaival rokon.

Lu Hszün neve már nem ismeretlen a magyar olvasóközönség előtt sem, noha még igen távol állunk attól, hogy az életmű teljes bemutatásáról beszéljünk. (Rövid írásainak gyűjteményes kötetei négy ízben jelentek meg magyarul: a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadónál 1951-ben, az Új Magyar Könyvkiadónál 1959-ben és 1961-ben.) Lu Hszün magyar nyelvű publikációinak említésekor mindenekelőtt hivatkozni szeretnék egy műre, melynek szerzője, dr. Galla Endre, tudományos igényvel dolgozta fel a nagy kínai író és a kelet-európai irodalom kapcsolatának emlékeit (*A magyar irodalom Kínában* címmel, 1968-ban jelent meg a budapesti Akadémiai Kiadónál). Ez a munka hívta fel figyelmemet Lu Hszünnek *Az elfeledettek emlékére...* című írására is. Lu Hszün ezt a novellát egy író- és költőtársa emlékére írta, akit a sanghaji háromhatalmi rendőrség kivégeztetett, mert forradalmi tevékenysége során „felforgató” verseket publikált. A kínai „bennszülött” lakosság feje felett gyarmatosítói magasságban trónoló amerikai, angol és francia hatalom a halálos ítéletek meghozatalakor még annyi figyelmet sem fordított a kínai nyelvű versekre, hogy észrevegye: azok Petőfi Sándor költeményeinek kínai nyelvű fordításai! Így lett e versek fordítója, Pai Mang (ismertebb írói álneven: Jin Fu) Petőfi Sándor költészetének kínai vértanújává. A fordítások alapjául szolgáló német nyelvű Petőfi-kötetet maga Lu Hszün adta Pai Mangnak, ő beszélte rá a Petőfi-fordításokra, és a fiatal költő kivégzése után két évvel írta meg keserű hangú megemlékezését: *Az elfeledettek emlékére...* címmel. (Pai Mangról, illetve Jin Furól csak annyit jegyzek meg, hogy három versét magyarul is megjelentették az Európa Könyvkiadó gondozásában 1961-ben közzétett *Modern kínai költők* című kötetben. Mindhárom verset Demény Ottó fordította. Sajnos, e kötet szerkesztői jegyzetei csak Jin Fu néven emlegetik, a magyar nyelvű kínai irodalmi tanulmányok pedig következetesen Pai Mang néven írnak róla. A kínai irodalomban kevésbé tájékozott magyar olvasó számára így nem világos, hogy a két név azonos személyt jelöl.)

Noha ez a Lu Hszün-írás magyarul még nem jelent meg, majdnem valamennyi magyar nyelvű Lu Hszün-kötet előszavában megemlítik, sőt, két esetben idézeteket is közöltek belőle. 1950-ben a budapesti Szikra Könyvkiadónál jelent meg Agnes Smedley baloldali amerikai író *Kína harci dala* című könyve (*Battle Hymn of China*), mely szószerint idézi a megemlékezés utolsó bekezdéseit. Sajnos, az amerikai író — mint számára érdektelen — kihagyja a megemlékezés magyar vonatkozásainak említését. Idéz belőle dr. Galla Endre is (említett könyvében), sőt felhívja figyelmünket arra az irodalomtörténeti érdekességre, hogy az írásban olvasható Petőfi-szöveg a „Szabadság, szerelem...” című vers első kínai fordítása volt.

* A fordítás a *pekingi Felsőoktatási és Nevelési Könyvkiadó 1955. évi, Kínai irodalmi nyelv című gyűjteményes kötetében közzétett, eredeti kínai szöveg alapján készült.*

A tragikus sorsú írójáról szóló Lu Hszün-írásnak, mely ha csupán néhány esetvonalással is, hű képet rajzol az általunk olyannyira ismeretlen kínai irodalmi élet belső epizódjairól, a szerzőnek és megemlékezése tárgyának Petőfi-rajongásán túlmenően is van némi magyar vonatkozása. A Kínától elszakított Sanghaj Nemzetközi Komitéjának élén ugyanis magyar származású ember állott: Komor Pál, akit csak Sir Victor Sassoon, a Konzuli Tanács feje előzött meg a ranglistán. Ő volt egyben a gyarmati kereskedelem és nemzetközi kábítószercsempészet koronázatlan királya, gyakorlatilag Sanghaj „államfője”, Komor pedig végrehajtó hatalom. Ha figyelmet fordít arra, kiket is végeznek ki rendőrelgényei, talán megkegyelmezett volna Petőfi Sándor kínai fordítójának.

Komor nevével a romániai magyar irodalomban is találkozhatunk. Markovits Rodion *Szibériai garnizon* című regényében a következőket olvashatjuk róla (sajnos, tévesen, mert Markovits Komor Gyulának nevezi, pesti rokonságát egyébként pontosan ismerteti): „Tovább folytak a kurzusok, tovább gyarazták a századosok a térképek előtt a taktikát, Lusztig úr tovább panamázott a beteg-kosztosok tejével, folyt a szobatréning a tavaszi szezonnyitó mérkőzésekre, Nagy hadnagy úr új skatulyába fogott, Held főhadnagy úr írt haza, hogy jövő télire okvetlenül küldjenek trikót, mások Komor Gyula úrhoz fordultak Sanghajba, hogy küldjön egy kis pénzt otthoni megfizetésre.

Komor Gyula, ez egy titkos cím volt, eleinte csak a beavatottak tudták, de csak a legkétségbeesettebbek vették igénybe. Nem volt hivatalos cím, magáncég volt, pesti színházi családból való vállalkozó. Mindig küldött, ha kértek. Komor Boriska pár sort is írt a küldeményekhez, ez alighanem a húga volt Komor úrnak, és a beavatottak úgy beszéltek Komor Boriskáról, mint valami védőszenről...“

Elhisszük Markovits Rodionnak, hogy ilyen volt Komor Pál (nem pedig Gyula!), amíg nem volt „hivatalos cím”. De később, idős korára, amikor Sanghaj második embere lett és igencsak hivatalos hatalommal bírt, nagyon megváltozott. Frank László dokumentumregényéből tudjuk (*Sanghajba menekültem*. Budapest, 1960), hogy a második világháború előestéjén ő szüntette meg Sanghaj nemzetközi zónájába a vízum nélküli szabad bevándorlást, biztos pusztulásra ítélve azokat a menekülőket, akiknek a Gestapo csak néhány hét haladékot adott, hogy a Birodalomból külföldre távozzanak. Amíg Sanghaj szabad bevándorlási terület volt, mindazok, akik a rendelkezésükre álló rövid idő alatt nem szerezhettek külföldi vízumot, egyszerűen felültek a Norddeutscher Lloyd sanghaji hajójáratára, és megmenekülhettek. Komor azonban rossz üzletnek találta, hogy a pénztelen menekültek tömegei gyarapítsák Sanghaj fehér lakosainak számát, és a bevándorlást leállította.

Pai Mang elutasított kegyelmi kérvénye és az életét kioltó sortűz szintén Komor lelkiismeretét terheli; a kivégzett kínai költő életrajzában ezt a „magyar vonatkozását” azonban nem érezzük a magunkénak, nekünk semmi közünk ahhoz, amit Komor Pál valaha is képviselt, de közünk van mindahhoz, amit Petőfi hagyatéka jelent.

H. P.

I.

E néhány fiatal író emlékéről korábban írtam már egy cikket. Azért tettem, mert érzem, hogy a felejtés hamuja még most is le hull a szívemről, az emlék nem hagy nyugodni. Valahányszor végiggondolom, mi is történt velük: megborongok! Néha ugyan elhatározom, hogy jobb eltemetnem a bánatot, jobb, ha a felejtésben keresek enyhülést, de hát éppen a felejtés az, amire sehogy sem tudom elszánni magam!

Az öt fiatal író végzete napra pontosan, két évvel ezelőtt, 1931. február 7-éről 8-ára virradó éjjel teljesedett be. A sanghaji sajtó nem tette közzé az esetet: vagy nem merte, vagy nem volt módjában, de meglehet, hogy nem is akarta. Egyedül

az „Irodalom és művészet“ című folyóiratban jelent meg az ötök egyikéről egy igen burkolt, homályos fogalmazású cikk...

A folyóirat tizenegyedik számában — május 25-i kiadási dátummal — Lin Mang úr egy cikke, mely „Impressziók Pai Mang emlékéről“ címet viselte, a következőket írta:

„...írt jó néhány költeményt, valamint lefordította egy Petőfi nevű magyar költő több száz versét. Az »Áradat« című, egykori folyóirat szerkesztőségébe, Lu Hszün nevére küldötte be kéziratait. Levélben kért találkozót Lu Hszüntől, de nem ment el, úgy látszik, nem mert mutatkozni a közismert írók között. Lu Hszün látogatott el hozzá, és további irodalmi munkára buzdította, de nem sok eredményt ért el. Pai Mang türelmetlen lett, nem volt képes arra, hogy lakásában maradva dolgozzék, minduntalan az utcákat róttá, és nem sokkal később letartóztatták...“

Amit ez a cikk a mi kapcsolatunkról ír, nem felel meg a valóságnak. Pai Mang nem volt ilyen gátlásos ember, sőt! ő látogatott meg engem, és nem én kerestem meg őt; no, nem mintha méltóságomon ejtett volna csorbát egy ilyen látogatás, vagy ragaszkodtam volna ahhoz, hogy ő tegyen elsőnek tisztelgő látogatást! Csak éppen így hozták az események. Az az igazság, hogy egy levelet írtam neki, melyben közöltem, hogy beszélni szeretnék vele. A találkozás időpontját nehezen tudtuk összeegyeztetni, mert német közvetítőnyelv segítségével akkor kezdett dolgozni Petőfi-fordításán. Levelemben javasoltam, hogy a németül tudó közönség számára mellékelje a kínai fordítás alapjául szolgáló szöveget is. Többszöri levélváltás után sem döntöttük el, hogy mit állítunk össze a végleges kiadás számára, ezért összeszedte az addig elkészült kéziratokat, és személyesen hozta el, hogy valamennyit bemutassa.

Huszzonegynéhány éves, hosszúkas arcú fiatalember jelent meg nálam; sápadt bőre sötétes árnyalatú volt. Nem emlékszem már, hogy miről folyt a szó, de arra igen, ahogy a nevét mondotta. A hegyvidéki emberek kiejtésével beszélt. Azt hiszem, érdeklődtem: ki volt az az asszony, aki lakásán átvette leveletem, mert nagyon különleges neve volt. (Fura história ez is: kérdezősködésemre emlékszem, de az asszony nevére már nem!) Olyasfélét felelt erre, hogy az az asszony szereti a furcsaságokat és igen romantikus lélek. Azt is elmondotta, hogy rendkívüli komoly szándékai vannak vele...

Nagyon rövid ideig maradt nálam.

Éjjel egybevettem a fordítás alapjául szolgáló német szöveget a végleges kinaival. Észrevettem, hogy néhány hibásan fordított szó mellett a szövegben szándékos változtatások is találhatók, mint például a „nemzeti költő“ kifejezés, melyet nem szerethetett, és átváltoztatott a „nép költőjé“-re...

Két nap múlva levelet kaptam tőle. Arról írt, hogy múltkori találkozásunk tekintetében kétségei vannak: nem fecsegett-e túlon-túl sokat, hiszen hozzá képest én olyan hallgatag voltam. Érdeklődött, nem bántott-e meg valamivel. Levelére azonnal válaszoltam, és megmagyaráztam, hogy nálam megszokott dolog, ha keveset beszélek; megnyugtattam, hogy a szerinte kétségesnek ítélt szövegrészleteket nem kell újra fordítania. Figyelmeztettem, hogy nálam felejtette fordításainak eredeti példányát, melyet visszakap, ha érte jön, sőt kap tőlem két új kötetet is. Végezetül megkérdeztem tőle, hajlandó lenne újabb verseket fordítani, melyeket mindenképpen szeretnék a kínai olvasóknak bemutatni.

Következő látogatásakor is hozott fordításokat. Átvettem a kéziratokat, de ekkor sem beszélgettünk sokkal többet, mint előző alkalommal...

Később ezeket a kéziratokat, verseket és prózát, egyszerre jelentettük meg az „Áradat” című folyóirat második évfolyamának ötödik számában.

Amikor harmadszor találkoztunk, rekkenő nyári hőség volt...

Kopogtatást hallottam a bejárat felől, kinéztem, és Pai Mangot pillantottam meg. Vastag gyapjúruhában, csuromvizesre izzadt arccal állt az ajtóban. Még köszönéskor is képtelen volt elmosolyodni. Mihelyt beeresztettem, bevallotta, hogy egy forradalmi csoportba került, nemrégien letartóztatták, és bár hamar kieresztették, lefoglalt holmiját: ruháit és könyveit nem kapta vissza. Azt a két kötetet is elvették, melyet én adtam neki. Vastag gyapjúruháját egy barátjától kérte kölcsön, mert hirtelenében nem szerezhetett mást. Nemhogy a kínai értelmiségiek körében akkor divatos hosszú ruhára nem telt neki, de még egy inge sem maradt. Ezért verejtekezett a vastag gyapjúban.

Íme, így festett a valóságban az a történet, melyet Lin Mang úr rövid mondata így intézett el: „...nem sokkal később letartóztatták...”

Nem tudom magamban tartani ezeket az emlékeket.

Azonmód kiutaltattam neki az összes kifizethető honoráriumot, sőt, némi előleget is adtam, hogy legalább inget vehessen magának. Kimondhatatlanul bosszantott, hogy a neki ajándékozott köteteim a börtönparancsnok kezében maradtak. Elégedetlen voltam magammal, és úgy éreztem, hogy még mindig nem bántunk el ezekkel a fickókkal úgy, ahogy megérdemelnék!

Könyveimet egyébként könnyen pótolhattam. Egyik prózakötet volt, a másik meg versgyűjtemény. Előszavukban azt írta a német fordító, hogy bár Magyarországon a költő hazája, ott sem található az övékhez hasonló válogatás. A Reclam's Universal-Bibliothek elnevezésű német cég hozta forgalomba ezeket a könyveket, és a kínai könyvesboltokban is mindenfelé láthatók voltak, nem egészen egy jüanért. Harminc évvel ezelőtt, amikor megszerettem Petőfi költészetét, a japán Maruzen Könyvügynökséggel hozattam meg Németországból a költeményeket, és egészen mostanáig könyvtáram díszei voltak. Emlékszem: már akkor olyan olcsó árú volt, hogy amikor megrendeltem, attól féltem, a kereskedők nem foglalkoznak majd a megfizetéssel, és méltatlankodni fognak. Azonban nem telt el hosszú idő, és boldogan vihettem haza a kért köteteket...

A hangulatok együtt változnak a környezettel. Fiatalon feladtam egykori műfordítói elképzeléseimet, és inkább úgy döntöttem, hogy másvalakivel fordítatom le a verseket. Olyan fiatal költőt kerestem, aki ugyanolyan forrón lelkesedik Petőfiért, mint én. Később, megunva a keresgélést, Zsou Sit bíztam meg a fordítással, aki megbízhatóan és becsületesen dolgozott. [Zsou Si egyike volt a Pai Manggal együtt kivégzett öt fiatal írónak. — Ford. megj.] Személyesen vette át a verseket...

Ki gondolta akkor, hogy ezek a kötetek a háromhatalmi ellenőrzés alatt álló sanghaji rendőrség kezébe kerülnek majd! Látva, hogy ennyire nem bízhatok saját szerencsémben, erős kétségeim támadtak magam iránt.

II.

Amikor Zsou Si elhozta kéziratát, nagyon nehezen tudott bejutni hozzám, nemcsak mert szerény volt, hanem mert nagyon sokan vesznek körül azok közül, akik legszívesebben megfojtának egy kanál vízben mindenkit, aki a hazai irodalom előbbrevitelén fáradozik. Rég meggyőződtem arról, hogy a fiataljaink — kiváltképp az irodalommal foglalkozó ifjú barátaink — között minden tízből kilenc

rendkívül értelmes fickó, de mert rátartiságuk igen nagy, gyakran esnek félreértések áldozatául, gyakran szenvednek ebből eredő mellőzöttséget. Attól félnek, hogy az idősebbek nem bíznak majd tehetségükben.

Sanghajban olyan fiatalal is találkoztam, akivel nemcsak bármikor komolyan elbeszélgethettem, hanem bármikor, bármilyen fontos munkát képes volt meglet emberként elvégezni. Ilyen volt Zsou Si is, Pai Mang barátja. Nem emlékszem pontosan, mikor, milyen körülmények között ismerkedtünk meg, csupán arra, hogy elmesélte, miket hallott rólam Pekingben úgy nyolc, kilenc évvel korábban. Azt sem tudom, mi hozhatott össze bennünket, mert ő bizony nagyon a fellegeekben járt. Mivel Sanghajban tölem a negyedik vagy ötödik házban lakott, megismerkedésünk után átjárogatott hozzám látogatóba. Még első találkozásaink egyikén történhetett, hogy elárulta igazi nevét, melyben a „Csoa“ szótagot használta családi névként, személynévként pedig a „Ping-fu“-t. Utóbbiakat a „békét helyreállító“ jelentésű „ping“ és „fu“ írásjelekkel jegyezte le. Ahogy belemelegedett a beszélgetésbe, a falusi nemesek szokása szerint ízesen anekdotázott arról, hogy állítólag valahol volt egyszer egy „shen-shi“ rangban levő nemes, aki fejébe vette: gyermekeire — mint legdrágább örökséget — a családi nevét hagyja. Ezért megkért mindenkit, hogy ne szólongassák a családi nevén, mert ennek a névnek meg kell maradnia a gyermekei számára.

Anekdótázásáról gonoszkodva gondoltam, mi lenne övele hasonló helyzetben akkor, ha nevét a másik, a „gazdagságát felosztó“ jelentéssel bíró „ping“ és „fu“ írásjelekkel írták volna. Mert hát akkortájt a falusi nemesek bizony nem nagyon törték már magukat a régi „béke helyreállításá“-ért...

Családja a Taj-csou tartomány Lie-haj vidékéről származott, amit egyébként le sem tagadhatott volna, hisz annyira lerítt róla a Taj-csou-beliekre jellemző makacsság és az, hogy igen bizott önmagában. Sokszor arra gondoltam: ilyesforma férfi lehetett egykoron Fan Siao-zsu! [A nevezett Fan Siao-zsu szintén Lie-haj-beli ember volt, és a Ming dinasztia korában — európai időszámítás szerint: a XIV—XVII. században — élt. A trónbitorló Jen Vang-cu arra akarta kényszeríteni, hogy hódolateljes manifesztumot írjon, ő azonban megtagadta. Kivégezték. — A kínai kiadó megj.] Gyakran bezárkózott szobájába, és nem törődött más-sal, mint irodalmi munkájával: írással és fordítással. Napokig vitattuk a be-adandó kéziratokat, majd kiszemeltünk néhány hozzánk közel álló fiatal költőt, akik a Hajnal Társaság kiadványaiban sikerre számíthattak. Célunk volt — többek között —, hogy bemutassuk Kelet- és Észak-Európa irodalmát, valamint az, hogy meghonosítsuk a külföldi litográfiai módszereket. Meggyőződésünk szerint Kíná-nak szüksége volt erre az új, életerős irodalomra. Amilyen gyorsan csak lehetett, kiadásra bocsátottuk a Hajnal Társaság új antológiáját, melynek „Modern külföldi, rövid prózai művek válogatása“ címet adtuk. Alcímnek a „Hajnal Társaság Lito-gráfiai Albumá“-t választottuk. Reméltük, hogy kezdeményezésünk követőkre talál majd. Persze, az ellentábor is megszólalt, és ellenségeink egyike, az úgynevezett „Lou-je-hung Album“ szerkesztőse „végigkotorta“ a sanghaji művészvilág „mo-csarát“, kiemelte és velünk szembefordította Je Liu-fent, ezt a tehetségtelen em-bert, akinek gyorsan kiadták a műveit.

Zsou Sinek nem volt elegendő pénze, hogy új könyvét kiadhassa, ezért kény-telen volt kétszáz jüan kölcsönt felvenni. A papírvásárlás intézésén kívül ő má-solta a kéziratokat, ő rajzolta az illusztrációkat, de neki kellett önmaga lekto-rálására is vállalkoznia! Azonnal észrevettem, ha munkájában valahol megakadt, mert olyankor összevont szemöldökkel járt-kelt...

Ismertem régi munkáit, melyekről tudtam, hogy csupán látszólag pesszista művek, valójában nem azok. Nagyon mélyen hitte, hogy az emberek jók!

Gyakran beszélgettem vele arról, mi is viszi rá az embereket, hogy másokat becsapjanak, miért bocsátják áruba a barátságukat és mi viszi rá őket arra, hogy embertársukat kiszipolyozzák. Az ilyen beszélgetésekkor megborzongott, haragosan meresztette rövidlátó szemét, és e témában soha engedményeket nem ismerő határozottsággal ismételte saját kérdését: „Dehát hogyan is lehetséges mindez? Vajon csakugyan elkerülhetetlen?...“

A Hajnal Társaság nem sokkal ezután megszűnt — senki nem tudja, miért — és emiatt Zsou Si elképzelései, valamint tervezett vezető szerepe komoly akadályokba ütközött. Igaz, hogy ő is makacsul ragaszkodott az új irodalmi nyelv bevezetéséhez, no meg a papírvásárlásokból is fennmaradt vagy száz jüan tartozása.

Csipkelődés nélkül jegyzem meg, hogy ettől kezdve egyre ritkábban emlegette „az emberiséget fenyegető veszedelmet“, csupán azon tanakodott magában, hogy miért így alakultak az események. Persze, továbbra is hitt abban, hogy az emberek jók.

Később, már a jelenlegi kiadónk számára összegyűjtötte az egykor tőlem alapított Hajnal Társaság régi kiadványainak jegyzékét, abban a reményben, hogy elmaradt honoráriumából megkaphat valamit, majd összeállította fordításait, hogy előleget kapjon. Minden igyekezetével azon volt, hogy a kiadó megrendelje Dumas rövid prózai írásainak gyűjteményes fordítását, valamint Gorkij „Artamonovok“ című kisregényét. Biztos vagyok benne, hogy ezek a kéziratok is ott kallódnak valahol a börtönparancsnokok keze között...

Fordulatot jelentett életében az a pillanat, amikor végre rá merte szálni magát, hogy egy falujabeli nőismerősével végigmenjen az utcán; — no persze, nem mellette, hanem három-négy méteres távolságban előtte! Engem igen zavart ez a viselkedése, mert valahányszor találkoztunk, mindannyiszor árnyként követett minket egy fiatal, csinos nő, akiről gyanítottam, hogy együtt él vele. Ha séta közben beszélgettünk, a hölgy olyan közel jött hozzánk, hogy a sarkunkat taposta, mert attól tartott, hogy az autók vagy villamosok elütik valamelyikünket. Valahányszor közelünkbe került, szemügyre vettem, és megfigyeltem, mennyire aggódik másokért. Persze ilyenkor mindannyian állandóan kapkodtuk a fejünket, és evvel csak egymást idegesítettük. Nem szívesen mentem végig velük az utcán, és ma sem emlékszem vissza szívesen ezekre a sétákra. Noha sokat foglalkoztak másokkal, a velük való foglalkozás igen fárasztó volt. Esetük azt példázta, hogy a régi és az új erkölcs egyaránt kárt okozhat az embereknek. Mivel ő az előbbi választotta, így neki a régi erkölcs okozott igen sok bántalmat. Elhatározásának megfelelően később megváltozott, és egyszer önmagával számot vetve elmondotta, hogy ezután új tartalommal és új műfajban ír. Megjegyeztem, hogy a nehézségekkel való számvetésből lehet legjobban tanulni, mert régi példázat, hogy aki megszokta a kardforgatást, és arra kényszerül, hogy botot ragadjon, bizony először nem sokra megy. Erre tisztességesen azt válaszolta, hogy a botforgatást is meg kell tanulni.

Nem beszélt a levegőbe. Ezméit átformálta az új tanítások alapján, majd elhozta látogatóba hölgyismerősét, akinek Fen Tyin volt a neve. Hosszasan elbeszélgettünk, de a hölgy közömbösen hagyott. Éreztem, hogy romantikus lélek, de tetteiben gyors sikerre tör. Megtudtam, hogy ő inspirálta Zsou Si készülő regényét, melyben önmagát akarta bemutatni az íróval. Zsou Sinek határozottan kifejtet-

tem azt a véleményemet, hogy színtelenül mutatta be a leírt dolgokat, és nem titkoltam, bosszant, hogy befolyásoltatta magát idegen tényezőktől is. Pedig nem tekintettem magam csalhatatlannak, még a gyávább vagy túlon túl magabiztos fiatal irodalmárokkal szemben sem.

III.

Már a Baloldali Írók Ligájának megalakulása óta tudtam, hogy Pai Mang azonos avval a Jin Fu nevű költővel, aki a „Kalligráfia“ című lapban közölte verseit. Valamelyik megbeszélésünk alkalmával magammal vittem egy amerikai újságíró kínai útleírásának német fordítását, hogy átadhassam neki. Komolyabb célok vezettek, nemcsak a német nyelvet akartam gyakoroltatni vele. Sajnos, nem jött el. Így ennek fordítására is Zsou Sit kellett megkérnem.

Nem sokkal később tartóztatták le mindkettőjüket, és ez a könyvem is otthozott a három külföldi zászló alatt pöffeszkedő sanghaji rendőrség karmai között...

IV.

A „Holnap“ szerkesztősége egyik időszakos kiadványához Zsou Sit kérték fel szerkesztőnek. Csupán avval a feltétellel vállalta, hogy engem bíznak meg a fordítói munkákkal. Mihelyt beleegyeztek, azonmód felkeresett, és érdeklődött, milyen honoráriumot kérek a megjelenő példányok után. Eltem az Északi Új Könyvkiadóval kötött szerződéselem lehetőségeivel, és lemásoltam egy régi fordításom szövegét, azt adtam át neki. A zsebébe csúsztatta, majd sietve távozott. Azon az éjjelen, 1931. január 16-án még semmi rosszat sem gyanított, és talán arra gondolt, hogy hamarosan viszontlátjuk egymást. Pedig ez volt az utolsó találkozásunk.

Két nap múlva már börtönben volt...

Fülembe jutott, hogy ruhája zsebében megtalálták kiadói szerződésemet, és ezért az egyik nyomozó utánam is szimatoltatni kezdett. Mivel a kiadói szerződéseket értelmes emberek számára fogalmazták, semmi kedvem sem volt, hogy a rendőrségen dolgozó gyatra értelmű embereknek magyarázgatssam az írottakat. Eszembe jutott, hogy a „Ping herceg legendája“ egy papról is szól, aki — mikor üldözdi már-már elfogták — egy buddhista kolostor kapuja előtt mozdulatlan szoborrá változik. Mindezt gyönyörűen írja le a „Valaki keletről jött, én nyugatra megyek...“ kezdetű véda. Rabszolgák számára az az egyetlen lehetséges megoldás, ha szenvedéseikből álmaikban keresnek menedéket. Semmiféle küzdelemben nem reménykedhetnek, így jobb híján a maguk megnyugtatósára álmódoznak. Jómagam, sajnos, nem voltam buddhista pap, nem rendelkeztem az átváltozás tudományával és szabadságával sem, s kénytelen voltam a valóságos testi életbe kapaszkodni. Jobbnak láttam még idejében szép csendesen odébbállni...

Éjszaka valamennyi régi leveletem elégettem, feleségemmel felpakoltuk a gyerekeket, és egy fogadóba mentünk. Ezt követően napokig vártam az értesüléseket, vajon továbbra is tervezik-e letartóztatásomat, vagy van-e valaki, aki azt forgatja fejében, hogy eltesz láb alól. Zsou Siról is igen keveset hallottam.

Valaki azt beszélt, hogy a „Holnap“ szerkesztőségben rendőrök között látta, akik azt firtatták: valóban ott dolgozik-e. Később azt is mesélték, hogy az Északi Új Kiadóba is elkísérték, ott meg arra voltak kíváncsiak: csakugyan ő-e az, aki

Zsou Si néven írt. Kezét megbilincseltek, arcán nehéz napok nyomait viselte. Azt, sajnos, senki sem tudta, hogy mit rejtettek ezek a nehéz napok...

Amíg börtönben volt, két levelét láttam. Mindkettőt falubelijének írta. Az első még így hangzott:

„...harmincöt társammal együtt (akik közül hét nő) tegnap átszállítottak a Sanghaj déli részében levő Sárkányvirág városrészbe. Tegnap éjjel újfajta bilincsekbe vertek minket, mert jegyzőkönyvet vettek fel rólunk, ami politikai bilincseinket jelenti. Körülményeink nagyon nehezek. Öreim egyszer kivittek a börtönből és elkísérték a könyvkiadóba... Barátaim ott úgy tekintettek rám, mint ügyük képviselőjére. Most kissé jobb, mert Jin Fu barátomtól németül tanulok, amit egyszer okvetlenül el akarok mondani Csou úrnak. [Lu Hszün valódi családi neve. — Ford. megj.] Csou úrral nagyon szeretnék találkozni. Nem hiszem, hogy kivégeznének minket. Különböző biztonsági szervek többször érdeklődtek Csou úr címe után, de mindig úgy tettünk, mintha nem ismernők.

A viszontlátás reményében, üdvözléssel: Csao Sao-sziung. [Zsou Si egyik neve. — Ford. megj.] Január 24-én.

A fenti szöveget tartalmazó papírlap hátoldalán a következőt olvashattam:

*„Bádogcsajka, napi kettő-három,
de ha ez sincs: nagyon-nagyon várom.
Sorsom elcserélném!”*
Csao Sao-sziung.

E levélből arra következtettem, hogy lélekben nem tört meg, hisz volt ereje ahhoz, hogy németül tanuljon. Ennek emlékét ugyanúgy megőriztem önmagamban, mint a széles sugárutakon tett sétákat. Levelében bántó hasonlatnak tűnt az a kítétel, miszerint „bilincsbbe vertek” őket. Nekem úgy tűnt, hiába magas a rendőrség székháza, mégis a civilizációs magasabb, és talán éppen abból a jegyzőkönyvből indul ki majd a feltámadás. Ezért éreztem fogalmazását természetellenesnek.

Második levele azonban már más volt; szavai gyötrődésről árulkodtak, és Fen Tyin asszony a sírástól dagadt arccal kérlelt, hogy ne másoljam le sorait. Az üzenet tartalma kissé zavaros volt: lehet, hogy megválthatja magát, és Nankingba távozhat, de nem magyarázta meg, mit ért ezen. Több levelet kaptam, melyben felőle érdeklődtek. Édesanyja Pekingben ágynak esett, de neki is csak rövid tudósítást postázhattam húsz nap múlva.

Mire hűvösre fordult az idő, még mindig nem tudtam, hol van Zsou Si, és kap-e enni várva-várt bádogcsajkájából...

Az első megbízható hír, sajnos, arról tudósított, hogy Zsou Sit és huszonhárom társát február hetedikéről nyolcadikára virradó éjjel a Sárkányvirág városrész egy laktanyájának udvarán főbelőtték. Testében tíz golyót találtak.

Ez a hír igaznak bizonyult.

Az éjszaka sötétjében kimentem a szálloda udvarára, annyira nyomasztott pusztulásuk tudata. Körülöttem aludtak az emberek, feleségem is, fiam is. Nyomasztónak éreztem, hogy elvesztettem legjobb barátaimat, és Kína elvesztette ifjúsága legjavát. Dühített és lázított, hogy a hagyományok milyen feledékennyé teszik az embereket, és indulatosan kapartam össze az alábbi sorokat:

„Mire ez a hosszú éjszaka elmúlik, őszbe csavarodik a lányok copfja. Almomban anyám könnyekből szőtt ruháját látom, a városok felett naponként cserélődő zászlókat, és utcáinkat felveri a belháborúban küzdők harci zaja. Látnom kell, hogy régi barátokból új ördögök válnak, és a rabok kardjukkal írnak új verseket.

Lidérc-képű frástudók többé semmit sem írnak, és hosszú talárjuk ott tükröződik a holdfényes víztükörben...“

E két mondatot [Lu Hszün eredeti, kínai fogalmazásában a fenti részlet két mondatból áll — Ford. megj.] utóbb nem folytattam, és végül emlékebe adtam egy japán énekesnek. Kínában úgysem lehetett volna közzétenni a legborzalmasabb megtorlások kockázata nélkül.

Emlékszem, hogy Zsou Si az év végén visszament falujába, rövid ideig ott lakott, majd Sanghajba való visszatérte után egy barátjánál kapott szállást. Elkeseredetten mesélte, hogy anyja elvesztette szemevilágát, és ha még tovább otthon marad, nem lett volna szíve, hogy eljőjön mellőle. Tudtam, mennyire aggódik anyjáért, akinek szemei kihunytak, mert Zsou Si nagyon jólelkű volt. Már akkor akartam róla írni, amikor az „Északi hadjárat“ kiadásával elkészültem, de mert semmiképp sem jutottam hozzá, csupán Käthe Kollwitz egy metszetét nyomathattam ki, melynek „Hósi halott“ volt a címe. Gyermekeit kereső vak anyát ábrázolt, melyről úgy éreztem, hogy Zsou Si halálára emlékeztet.

A másik négy szerencsétlen fiatal író közül Li Vei-linnel nem találkozhattam, Hu Je-put csak egyszer láttam Sanghajban, és mindössze pár szót beszélhettem vele. Legjobb barátom Pai Mang, azaz Jin Fu volt. Sajnos, leveleit és hozzám küldött kéziratait már sehol sem találom; elvesztek. Azt hiszem, azon a tizenhetedik éjszakán valamennyit a lángok közé vetettem, noha akkor még nem tudtam, hogy Pai Mang is a letartóztatottak között van. A válogatott Petőfi-versek kötete nála maradt, és nem tudom, hová sodródhattak lefordított részei. Csupán egyetlen vers kézírata maradt fenn, melynek német címe „Wahlpruch“ volt (kínai címe: „Kö-jen“, azaz: „Szállóige“). [A „Szabadság, szerelem...“ című versről van szó. — Ford. megj.] A tintával firkantott, négy kínai soros szöveg így hangzott:

*Szabadság, szerelem,
E kettő kell nekem,
Szerelmemért feláldozom
Az életet,
Szabadságért feláldozom
Szerelmemet.*

A papír hátoldalán három írásjelet találtam, melyekről azt gondoltam, hogy valódi nevét tartalmazzák: „Szü Pei-ken.“ [A Szü Pei-ken név valójában Pai Mang bátyjé volt, és nyilván régi címzésként kerülhetett oda ez a név. Pai Mang valódi neve Szü Pai volt, írói neve pedig Jin Fu. — A kínai kiadó megjegyzése.]

V.

Az idei évfordulón nem kellett szállodába menekülnöm, de a vesztőhelyre jutottakról mindenki megfélemedezett. Egy éve dörögtek az ágyúk, és az angol koncesszió zónájába menekültem, mostanra azonban már újra a régi lakásban üldöghelhetek. Az emberek alszanak, feleségem is, fiam is. Nyomasztónak érzem, hogy elvesztettem legjobb barátaimat, és Kína elvesztette ifjúsága legjavát. Néha elborít a keserűség, máskor meg váratlanul kitorök, a megszokás alól feltör a borzalom. Ilyen lelkiállapotban írtam ezeket a sorokat. Le kell még írnom azt is, hogy Kínában jóformán alig lehet írni valamiről. Fiatal koromban, Sján mester „Régről...“ című írását olvastam, és még számon kértem rajta, műve miért olyan mozdulatlan

és miért mossa egybe az indokokat. Most már megértettem őt is. [A hivatkozott „Rég-ről...” című mű írója Sján mester, azaz Sján Sziu, a Csin vagy Cin dinasztia idején élt, európai időszámítás szerint az i.sz. II. században. Barátja, Ji Kang halála mély bánatba taszította, fájdalmában verset írt emlékére. — A kínai kiadó megj.]

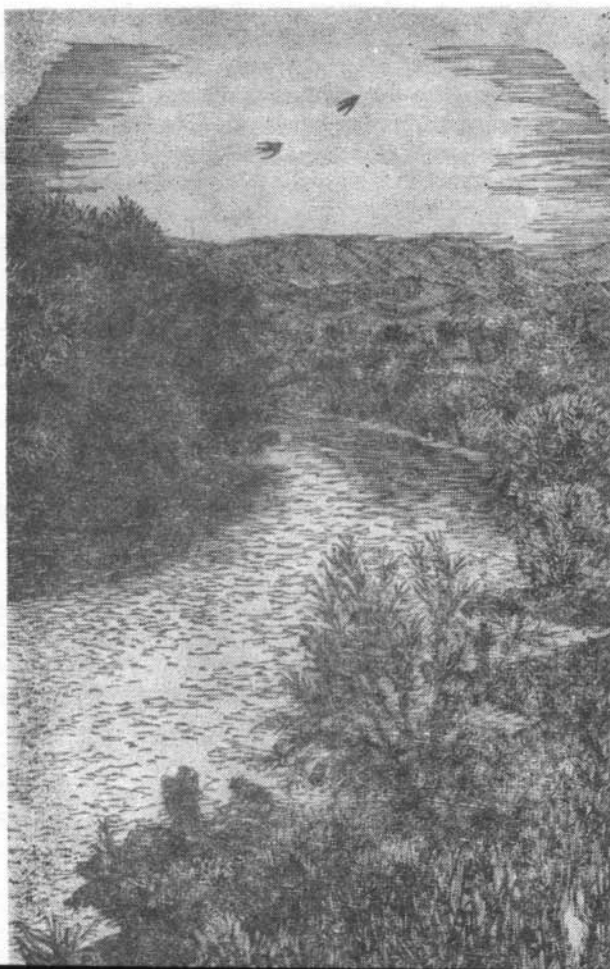
Nem tud fiatal lenni az, aki öreg fejjel emlékezést ír. Az elmúlt harminc évben tapasztalt közöny azonban visszahozta ifjúi elszánásomat, indulataim lüktetve törtek fel belőlem. Ha mindenbe beletörődnék, a lélegzésre is képtelen volnék. Borongós ecsettel firkálnék néhány cikket, belefúrhatnám fejem a homokba, és ott kiabálhatnék agóniámról és arról, hogy milyen a világ!

Azonban az éjszaka igen hosszú, hátralevő utunk is igen hosszú, és emiatt nem tudok felejteni, nem tudok másról beszélni. Persze lehet, hogy nem is érem meg emlékük feltámadását, de biztos lehetek abban: lesznek, akik beszélnek még róluk és életükről...

1933. február 7-éről 8-ára virradóra.

Herzum Péter fordítása

Megjelent az „Észak szava a déli égbolton” című gyűjteményes kötetben.



Gy. Szabó Béla:
Szamos-part